

СУДОВО-ПСИХОЛОГІЧНА ЕКСПЕРТИЗА ПОТЕРПІЛИХ ВІД ДОМАШНЬОГО НАСИЛЬСТВА

Халявка Юлія Григорівна

*головний судовий експерт відділу досліджень у сфері
інформаційних технологій,
Черкаський науково-дослідний експертно-криміналістичний
центр Міністерства внутрішніх справ
м. Черкаси, Україна*

Тульвінська Анна Юріївна

*старший судовий експерт відділу досліджень у сфері
інформаційних технологій,
Черкаський науково-дослідний експертно-криміналістичний
центр Міністерства внутрішніх справ
м. Черкаси, Україна*

В останні роки проблема домашнього насильства все більше привертає увагу фахівців. Хоча в Україні протягом тривалого часу вона не була предметом спеціальних наукових досліджень, нею займалися, переважно, криміналісти при вивченні злочинів, які вчинялися в сімейно-побутовій сфері. Домашнє насильство – протиправні дії або бездіяльність (а також погрози їх вчинення) у формі фізичного, сексуального, психологічного, економічного насильства, що вчиняються у визначеному колі осіб, незалежно від місця їх проживання [1]. Раніше домашнім насильством вважались інциденти між подружжям, а тепер коло осіб розширюється. До них відносять колишнього чоловіка/дружину, людей, які перебувають у так званому «громадянському шлюбі» тощо. Постраждалими від домашнього насильства можуть бути різні люди: подружжя, колишнє подружжя, батьки, діти, брати та сестри, мачуха/вітчим тощо, але найчастіше постраждалими від домашнього насильства є жінки та діти, а насильниками – чоловіки. Розширилось і коло осіб, які є кривдниками: прийомні батьки; особи, які спільно проживають чи проживали в одній родині; рідні брати, сестри тощо.

Домашнє насильство проявляється у різних формах. Найбільш розповсюдженими є фізичне, психологічне, сексуальне та економічне насильство в сім'ї. Фізичне насильство – форма домашнього насильства, що включає ляпаси, стусани, штовхання, щипання, шмагання, кусання, а також незаконне позбавлення волі, нанесення побоїв,

мордування, заподіяння тілесних ушкоджень різного ступеня тяжкості, залишення в небезпеці, ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, заподіяння смерті, вчинення інших правопорушень насильницького характеру.

Психологічне насильство – форма домашнього насильства, під час якого людину словесно ображають, погрожують, принижують, переслідують, залякують та роблять інші дії спрямовані на обмеження її волевиявлення.

Сексуальне насильство – форма домашнього насильства, де присутні дії сексуального характеру, вчинені стосовно дорослої людини без її згоди або стосовно дитини незалежно від її згоди, або в присутності дитини. До цього також відноситься примушування до статевого акту з третьою особою, а також інші правопорушення проти статевої свободи чи статевої недоторканості людини.

Економічне насильство – форма домашнього насильства, коли людину обмежують у доступі до грошей чи забороняють використовувати кошти так, як вона бажає. До нього також слід віднести пошкодження майна, перешкоджання в доступі до їжі, житла, майна, обмеження в можливості працевлаштування чи навчання, змушення до жебрацтва та шантажування [2].

За даними правоохоронців, упродовж минулого року було відкрито 3622 кримінальні провадження за статтею про домашнє насильство та виявлено понад дві тисячі людей (2053), які вчиняли домашнє насильство. У попередні роки громадян, які вчиняли подібні кримінальні правопорушення, було виявлено менше. Зокрема, у 2022 році – 1116 осіб, які вчиняли домашнє насильство, а у 2021-му – 1870.

Зважаючи на те, що норми статті 126-1 КК України передбачають кримінальну відповідальність за умови наявності умисного, і що важливо, систематичного вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства, щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи [3] під час розслідування домашнього насильства виникає необхідність у використанні спеціальних знань, зокрема, шляхом призначення судових експертиз.

При проведенні судово-психологічної експертизи щодо потерпілих від домашнього насильства експерт-психолог досліджує зміни в структурі особистості, психологічні маркери для встановлення психотравмального впливу, а також здійснення психологічного насильства,

по відношенню до підекспертної особи, за ситуації, що розслідується за справою.

Об'єктами психологічного дослідження у справах щодо домашнього насильства є людина як соціальний суб'єкт, сукупність джерел інформації (матеріали кримінального провадження, продукти психічної діяльності тощо), що відображають відомості про психічну діяльність особи за обставин справи, що перебуває у провадженні органів досудового слідства.

Експерт психолог встановлює:

- наявність/відсутність психотравмувального впливу, що досліджується (розслідується) у справі про здійснення домашнього насильства на підекспертну особу;

- наявність/відсутність причинно-наслідкового зв'язку між психотравмувальним впливом, що досліджується (розслідується) по справі (провадженню), щодо здійснення домашнього насильства та характером змін, які відбулись/не відбулись на психоемоційному рівні підекспертної особи;

- наявність/відсутність здійснення психологічного насильства по відношенню до підекспертної особи;

- наявність/відсутність причинно-наслідкового зв'язку між психотравмувальним впливом, що досліджується (розслідується) по справі (провадженню) та психологічним насильством, здійсненим по відношенню до підекспертної особи.

До компетенції судового експерта при психологічному дослідженні у справах щодо заподіяння домашнього насильства особі відносяться встановлення психологічних факторів та механізмів у результаті яких у потерпілої особи (позивача) у справі відбулись негативні зміни в індивідуально-психологічних проявах, в оптимальному психічному стані, у звичайній діяльності, соціальній адаптації, у соціальному функціонуванні як особистості.

До компетенції судового експерта при психологічному дослідженні у справах щодо заподіяння домашнього насильства особі не відносяться вирішення питань етичного, філософського, медичного у тому числі психіатричного, правового характеру.

Отже, здійснений аналіз наукових джерел [4; 5] свідчить про можливість визначити шість специфічних видів домашнього насильства, які можуть бути взаємопов'язані, взаємозалежні, взаємодоповнюючі:

- знецінення особистості і діяльності партнера (постійна критика, вказівка на недоліки, висміювання і приниження при інших людях), що викликає почуття провини, втрату віри у партнерство та в себе, комплекси неповноцінності;

– контроль поведінки (жорстка регламентація діяльності партнера під час прийняття їм рішень, фінансових дій, взаємодії з іншими – зустрічі, телефонні розмови, соціальні мережі) з подальшим покаранням за непокору, посиленням обмежень та заборон;

– шантаж і залякування (повне підкорення своїм бажанням та образу життя, можливо використання речей інтимного чи компрометуючого характеру) з метою викликати відмову жертви від особистих планів на догоду бажанням насильника;

– ігнорування (емоційне відсторонення від почуттів, емоцій, справ партнера чи дитини, демонстрування байдужості), яке часто стає причиною почуття безвиході, радикальних форм залучення до себе уваги, суїцидальних думок;

– ізоляція (насильницьке виключення з життя партнера близьких, друзів, замикання всіх комунікацій на собі), яка основана на забороні спілкування, прагненні створити повну емоційну залежність жертви від себе та повну неможливість попросити про допомогу;

– газлайтінг (відмова партнеру чи дитині в адекватності – заперечення подій, почуттів, емоцій, фактів насилля) як одна з самих жорстких та нестерпних форм психологічного насильства в сім'ї, яка призводить жертву до відчуття особистого божевілля.

Отже, складність, суперечливість та багатоплановість такого явища, як «домашнє насильство», потребує результативного його вивчення як у психологічному, так і кримінально-правовому аспектах. Проведення судово-психологічної експертизи відносно потерпілих унаслідок домашнього насильства потребує визначення психологічних та соціально-правових чинників ситуації насильства в сім'ї та її суб'єктів.

Література:

1. Протидія та запобігання домашньому насильству : портал MBC : веб-сайт. URL:<http://surl.li/rggtq> (дата звернення: 03.03.2024).

2. Домашнє насильство: як його розпізнати та що робити, якщо твоя близька людина – ворог? : веб-сайт. URL: <http://surl.li/ezovt> (дата звернення: 04.03.2024).

3. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05 квітня 2001 р. № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

4. Шукліна Н. Г., Стефанів Н. С., Левченко К. Б. Особливості розгляду справ, пов'язаних із домашнім насильством : навчальний курс для суддів. Київ : 2018. 300 с.

5. Бондар М. Є. Проблемні питання застосування експертних методик при проведенні конкретних досліджень. *Криміналістика і судова експертиза*. 2013. Вип. 58(1). С. 116–124.